

PROF. DR. MAHMUD AKIF

CIVILIZACIJA SREDINE

Zadaci i polazišta

Uvod

Civilizacija koja je nastala nakon hidžre Muhammeda, s.a.v.s., u Medinu i osnovala prvu islamsku državu ustanovljena je na vrlo važnom principu. To je izgradnja čovjeka na temeljima islama u njegovim različitim segmentima: intelektualnom, duhovnom i tjelesnom. Kada se uspjelo u izgradnji čovjeka na islamskim principima, počeli su stizati plodovi, kao što su nova osvajanja i postignuća u različitim oblastima civilizacije, kao što su: znanstvene, kulturne, književne, umjetničke i mnoge druge.

Karakteristika islama jeste da je sveobuhvatan i da se ne veže samo za duhovnu dimenziju, niti zapostavlja materijalnu, nego spaja materiju i duh kako bi čovjeku omogućio postizanje svojih ciljeva i život ispunjen zadovoljstvom. Islam je temelj civilizacije koji ne zagovara samo individualne obrede – iako su važni – bez obzira na jačinu bogobojsnosti, nego zagovara realizaciju svih njegovih zadataka: društvenih, ekonomskih, političkih i drugih.

Islamska civilizacija je karakteristična, za razliku od ostalih civilizacija, kako starih tako i novijih, da je ustanovljena na temeljima sveobuhvatne vjere. Kineska civilizacija nije civilizacija konfučionizma, niti je japanska budistička civilizacija, kao što rimska i savremena zapadna civilizacija ne počivaju na učenju kršćanstva. Islamska civilizacija se razlikuje od ovih civilizacija, jer da nije bilo islamskog poziva, ne bi bilo

ni islamske civilizacije. Također, islamska civilizacija je sveobuhvatna, upotpunjajuća, ona koja se uzdigla i iznjedrila inovacije u različitim životnim područjima, što je teško naći u drugim civilizacijama. Neke su se uzdigle u pojedinim područjima poput medicine, astronomije, filozofije ili umjetnosti. Kako je islamska civilizacija od islama uzela sveobuhvatnost, također, od istog izvora uzela je i umjerenost, središnjost. Zato kažemo da je islamska civilizacija, civilizacija sredine.

Nakon ovog uvoda razmatrat ćemo pojam civilizacije i njenog razvoja, a nakon toga ćemo prezentirati nekoliko primjera koji pojašnavaju ulogu islamske civilizacije u izgradnji savremene civilizacije. Kroz ove teme ćemo diskutovati ideju neminovnosti međucivilizacijskog nasljeđivanja.

U sljedećem dijelu pokušat ćemo pojasniti temeljne zadatke civilizacije sredine, nakon toga ćemo prezentirati neke polazne principe na kojima ona treba da počiva, te karakteristike koje će joj osigurati kontinuitet postojanja. Na kraju ćemo sintetizirati zaključak i nekoliko savjeta koje smatramo jako značajnim.

Pojmovno određenje civilizacije i njenog razvoja

Civilizacija je, u svom izvornom značenju, "plod truda kojeg je čovjek uložio da bi poboljšao uvjete života, bez obzira da li je uloženi trud bio radi postizanja tog cilja ili ne, u dva osnovna područja, materijalnom i duhovnom". Taj napor je usko vezan za faktor vremena, jer svaki ljudski napor zahtijeva određeno vrijeme kako bi iznjedrio svoje zrele civilizacijske plodove. Također, svako drvo treba određeno vrijeme kako bi njegovi plodovi sazreli. Na osnovu ove definicije zaključujemo da bilo koji proizvod ljudskog djelovanja koji nije široko zastavljen i nije postigao konkretnu korist ne ulazi u krug civilizacijskih dostignuća. Bilo koji izum koji se nije proširio i ne pridonosi konkretnu korist ljudima ne smatra se civilizacijskim doprinosom, jer izum koji se nije proširio i čija upotreba ne donosi korist samo je dokaz genijalnosti njegovog izumitelja i ništa više.

Civilizacijski koraci ne zahtijevaju samo vrijeme nego i velika intelektualna i tjelesna zalaganja. Zadatak razuma jeste da pomogne čovjeku

u konstruktivnom angažiranju njegovih potencijala. Početna snaga razuma je ograničena, ali upotrebom njegov potencijal se konstantno razvija. Stanje razuma, u ovom kontekstu, identično je ostalim organima tijela. Ukoliko se noge ne bi konstantno koristile one bi smanjile svoju pokretljivost i ne bi bile u stanju u potpunosti izvršavati svoju funkciju. Razum je Allahov poklon svakom čovjeku i ne postoji prirodno predodređena granica inteligencije među ljudima, kako su to tvrdile pojedine rasističke teorije u Evropi. Razlike u inteligenciji dolaze od intenziteta upotrebe i treninga mozga kao bilo kojeg drugog organa u tijelu.

Civilizacija je usko povezana sa okolicom, sa njenim različitim segmentima klime, zemljišta, resursa. Neki mislioci zaključuju, od kojih je i Ibn Haldun, "da su stanovnici umjerenih regija najpotpunija Božija stvorenja i najumjerene tjelesne konstrukcije, boje, morala i vjere". Međutim ne treba pretjerivati u utjecaju okolice na razvoj civilizacije. Kao argument navodimo primjer postojanja društava u sličnim geografskim podnebljima koja se međusobno razlikuju u civilizacijskom razvoju. Sredine u dolini rijeke Nil u Africi, Rio Deženeira i Kolorada u Americi, trebale bi biti identične po geografskoj i klimatskoj sličnosti riječnih dolina. Međutim civilizacija starih Egipćana je dostigla izuzetno visok stepen razvoja za razliku od civilizacije Indijanaca koji su živjeli na obalama rijeka, ali na početnom stupnju civilizacijskog razvoja. Slične primjere nalazimo i kod pustinjskih i civilizacija koje su nastanjivale prašume. Ovi primjeri upućuju na ulogu razuma i njegovu snagu u suprotstavljanju izazovima i prevladavanju istih.

Vjera je osnovni faktor koji determinira smjer kretanja civilizacije. Vjerovanje, kakvo god bilo, ima aktivnu ulogu u životu društva. Svi članovi društva su pod ovim utjecajem bez obzira na njihove razlike. Međutim primjetno je da vjerovanje ranih društava, koja su obožavala prirodne pojave i pravili svoje simbole od drveta i kamena, nisu sa takvim vjerovanjem uspjeli razviti svoja društva. Svaka vjera koja je u svojoj doktrini bliža vjerovanju u jednog Boga, nagradu i kaznu, postaje osnovni faktor razvoja čovjeka i civilizacije kojoj pripada. Vjera je ta koja objašnjava uzroke u svemiru i dostavlja objavu čovjeku na Zemlji, i propisuje sistem duhovnih i moralnih vrijednosti kojeg je obavezан pridržavati se. Ove

situacije potiču čovjeka, svakog pojedinca, da se trudi, shodno sistemu vrijednosti u koji vjeruje, da poboljša uvjete života na Zemlji.

Civilizacija je opća ljudska pojavnost. U narodu se nekada formiraju određene okolnosti koje potaknu prijelaz iz stanja mirovanja u stanje preporoda. Takav događaj se odigrao na Arapskom poluotoku kada je počela dolaziti nebeska objava posljednjem poslaniku Muhammedu, s.a.v.s. Taj događaj je rezultirao da dojučerašnji čobani – koji su zbog svog ponosa međusobno godinama živjeli u neprijateljstvu zbog bizarnih razloga – postanu učenjaci i predvodnici ummeta. Uspjeli su da osvoje cijeli svijet i u svega nekoliko godina prošire svoju vjeru i čovječanstvu iznjedre izume i naučna saznanja na čijim temeljima će se ustanoviti savremena zapadna civilizacija. Moguće je da neke narode i područja ne zadesse takve okolnosti, a moguće je i da se one ponove, kao što se desilo arapskom svijetu nakon pljačkaških krstaških ratova i prodora Mongola. Razlog takvom stanju jeste vrlo izražena politička i upravna izopačenost.

O nastanku civilizacije raspravljali su mnogi zapadni filozofi poput Arnolda Tojnbija (Arnold Toynbee), Ničea i drugih. Ibn Haldun u ovom kontekstu kaže: "Allah, dž.š., je životinjama podario instinkte i odredio im snagu tako da je snaga koja je data životinjama daleko veća od snage koja je data čovjeku. Međutim, kao nadoknada čovjeku su dati razum i ruke. Rukama on izrađuje ono što mu razum zahtijeva. Alatke koje izrađuje služe mu kao zamjena za udove kojima se životinje koriste za svoju odbranu. Dakle, čovjek nije u stanju da sam sebe zaštiti, zato je prinuđen da se potpomaže drugim ljudima. Uspostavlja saradnju sa sunarodnicima kroz podjelu rada i obaveza neophodnih za opstanak zajednice. Ovo je minimum solidarnosti unutar zajednice bez kojeg ne bi bio moguć njihov opstanak niti upotpunjeno zadatka koji im je Allah odredio u izgradnji svijeta i njegovom nasljeđivanju."¹ Ovaj početni ljudski susret je prvi korak na putu uspostavljanja civilizacije.

Mnogi zapadni historičari poistovjećuju civilizacijski pokret sa etapama ljudskog života. U ovom kontekstu rimski historičar Tukidid kaže:

¹ Ibn Haldun, *Uvod u historiju*, prvi tom, prvo poglavje, prvi predgovor (Ljudski susret je neophodan).

“Sve civilizacije se kreću unutar jednog ciklusa: rođenje – mladost – snaga – starost – stagnacija – i na kraju smrt i nestajanje.” Također kaže: “Sve što se danas događa već se dogodilo više puta, i desit će se još mnogo puta u budućnosti.”

Ibn Haldun se poslužio ovim idejama na kojima je utemeljio svoja promišljanja historije i civilizacije. Rezime njegovog promišljanja polazi od nomadskih načina života kao početne faze razvoja civilizacije u kojoj se ljudi udružuju u nomadske zajednice. Nakon toga prelaze u faze urbanizacije, snage i napretka. Nakon toga dolazi uzdizanje i ekspanzija a na kraju dolazi do stagnacije i urušavanja. Ovo su poznate četiri etape razvoja civilizacije po Ibn Haldunu, koje se nekada mogu produžiti na šest etapa ili skratiti na samo tri.

Spomenute civilizacijske etape i nivoi njenog razvoja ukazuju, prema zagovornicima ove ideje, da civilizacija slabi one koji se predaju njenom komoditetu i uljuljaju u njenom okrilju do stepena da ostaju bez snage i oslabljene želje za ulaganjem truda. Takvo stanje komoditeta vodi do poremećaja i propasti. Ove tvrdnje većim dijelom su tačne. Priroda civilizacije je da jača pojedinca, a ne da ga slabи, jer se ona zasniva na spoznajama, znanju, iskustvima i eksperimentima, što jača potencijal čovjeka i budi izvore njegove snage. Međutim loše korištenje znanja i iskustava dovodi do poremećaja. U prošlosti je bilo naroda koji su pogrešno koristili uzroke napretka i civiliziranosti, odali se užicima i prestali ulagati trud i raditi, što je rezultiralo nestankom njihove moći, urušavanjem civilizacije i davanjem šanse drugim narodima da izgrade novu civilizaciju. Ovu pojavu su opisali historičari i filozofi koju su objasnili kao nadvladavanje čovjeka od strane pojedinih izuma civilizacije a ne dominacija čovjeka nad tim izumima. Pod tim ne podrazumijevamo ovladavanje sredstvima rušenja, barutom i oružjem i tome slično, nego ciljamo na neovladavanje strastima i željama pojedinaca. Pretjerivanje u bilo čemu, pa i u hrani i piću, vodi ka štetni i poremećaju.

Nakon što smo prezentirali pojmovno određenje civilizacije, njen nastanak i razvoj pitamo se: Da li se civilizacije takmiče kao što se takmiče narodi i države na polju rata, politike, sporta i drugih oblasti međusobnog nadmetanja? Direktan odgovor bi bio: Da, civilizacije se međusobno nad-

meću, iako je ovo nadmetanje nezdravo jer je pogubno za ljudski potencijal kao što je poguban rat između država. Svi nosioci civilizacije nastoje da zavladaju drugima preko širenja svoje kulture i ideje na što je moguće veći broj država i što veći broj ljudi. Civilizacijska nadmetanja nekada imaju materijalni kontekst kao što je ovladavanje površinom Mjeseca prije ostalih, a nekada je to ideoško nadmetanje poput liberalizma i komunizma.

Nastanak islamske civilizacije i njeno smirivanje

Neki smatraju da islamska civilizacija treba da prolazi kroz faze uspona i padova kao što su i druge civilizacije doživljavale. Međutim, smatram da se islamska civilizacija razlikuje od ostalih i da je karakterizira to što je nastala na naputcima posljednje vjere koju je Allah, dž.š., objavio čovječanstvu: *I zadovoljan sam da vam islam bude vjera.*²

Također, islamska civilizacija nije prolazila kroz postupno napredovanje, nego je ona od svog postanka moćna. Cilj njenog civilizacijskog napretka jeste da s čovjekom postigne najveći stepen urbanizacije koristeći se prirodnim potencijalima, shodno Božijem zakonu razumijevajući njihovu osnovnu namjenu, s ciljem stavljanja u funkciju koristi čovjeka do postizanja konačnog cilja njegove uloge. Islamska civilizacija je od svog nastanka, od hidžre Poslanika, s.a.v.s., u Medinu, dostigla najveći stepen urbanizacije kroz formiranje čovjeka muslimana koji je u stanju da se prema brojnim stvorenjima odnosi na primjeren način.

Kod drugih civilizacija centralna uloga u njihovom nastanku i razvoju pripada čovjeku što je razlogom da ona sa sobom nosi uzroke prolažnosti, s obzirom na ograničenost ljudskog potencijala, bez obzira koliku genijalnost posjedovao. Uočavamo da je većina starih civilizacija, kao stara egipatska, ili grčka, rimska ili različite istočnjačke civilizacije kao indijska, kineska i druge, dostigle zavidan nivo razvoja znanja i umjetnosti. Međutim većina ovih civilizacija nije uspjela da značajnije razvije odnos čovjeka sa svijetom koji ga okružuje ili da pravilno razumije svoju ulogu u životu kako bi živio sretno na ovom svijetu. Kada bi ove civilizacije i uspjele u svom napretku i kada bi postigle određenu moć i utjecaj, njeni

² El-Ma'ide, 3.

sljedbenici bi zapadali u samodopadnost i uživanje pa bi izgubili želju za radom i dodatnim ulaganjem napora. Takav njihov postupak bi rezultirao stagnacijom njihove civilizacije i propadanjem. Razlog tome nalazimo u nepostojanju jasnog vjerskog učenja koje bi pomoglo izgraditi pojedinca, ali i cijeli narod, na način da on ispravno razumije svoju ulogu u životu.

Islamska civilizacija je nastala, nećemo kazati razvila se, jer ona nije prolazila etape razvoja kao druge civilizacije, i u svega nekoliko godina, nepunih dvadeset, uspjela ovladati kompletnim Arabijskim poluotokom, Mezopotamijom i područjima Šama. U ovom kratkom periodu islamska civilizacija je uspjela pokoriti tadašnje dvije velike civilizacije: bizantiju i perzijsku. Nakon toga je osvojila Egipat i Maroko te došla do obala Atlantskog oceana, tako da je Sredozemno more postalo arapsko-islamsko jezero.

Islamska civilizacija je čovječanstvu poklonila mnoge nauke, saznanja i umjetnosti. U ovom radu nećemo se zadržavati u nabrajanju svega što je islamska civilizacija iznjedrila, jer njen utjecaj na nastanak i razvoj savremene zapadne civilizacije je postala općepoznata činjenica koju ne negiraju ni zapadni kritičari. Zadovoljiti ćemo se samo napomenom knjige o utjecaju arapsko-islamske civilizacije u Evropi koju je napisala njemačka orijentalistica Sigrid Hunke pod naslovom *Arapsko sunce sija nad Zapadom*³, u kojoj autorica spominje mnoge primjere iz medicine, astronomije, matematike, filozofije, društvenih nauka i mnogih drugih.

Spomenut ćemo samo jedan primjer, kojeg spominje Hunke, vezan za širenje upotrebe arapskih brojeva na Zapadu, koji su uveliko olakšali sabiranje, oduzimanje i druge matematičke operacije, što je značajno pomoglo razvoju drugih znanosti. Autorica tvrdi da se širenje arapskih brojeva na Zapadu odvijalo preko jednog svećenika u Španiji po imenu Gerbert, koji je napredovao do položaja pape 999. godine, kada je zvanično imenovan za papu Silvestroesa II. Tako je poglavar kršćanstva počeo da računa arapskim brojevima.

Primjer odnosa islamske civilizacije prema drugim civilizacijama nalazimo u primjerku ugovora sa narodima čije zemlje su muslimani

³ Knjigu su na arapski preveli Bejdun i Kemal Desuki.

pokorili. Prilikom osvajanja Egipta potpisani je ugovor sa kršćanima o garanciji njihovih prava koja je obuhvatala zaštitu svećenika, redovnika i redovnice, garantirana im je sigurnost i potpuna sloboda kretanja. Također, garantirana im je sigurnost crkava, njihovih stanova i svetišta, te svih posjetitelja tih svetišta iz Gruzije i Abesinije, bili oni jakobiti ili nestorijanci. Ugovor je garantirao sigurnost svakom ko je vjerovao u Isaa, a.s. Sve spomenuto je bilo obaveza ispoštovati jer Poslanik, s.a.v.s., ukažao je počast kršćanima u dokumentu čiji se tekst završava preporukom da budemo prema njima milostivi i da im garantujemo sigurnost. Ovo je živi primjer tolerancije muslimana i islamske civilizacije. Također, ovo je primjer tolerancije kada su muslimani bili jaki, a ne kao što danas neki zagovaraju toleranciju u našoj slabosti. Ovaj ugovor nije bio samo prazno obećanje nego stvarno poštovan od muslimana slovom i suštinom.

Međutim onaj ko izučava historiju i osvrne se na trenutno stanje vidjet će da su muslimani, koji su nosioci ove veličanstvene civilizacije, zaostali po mnogim kriterijima kao što su: nauka, ekonomija, spoznaja i drugi. Ovakvo stanje nas tjera da se zapitamo: da li je islamska civilizacija doživjela ono što su i druge doživjele kroz historiju od uspona do pada i predaje vodeće pozicije drugim civilizacijama kao što je to savremena zapadna civilizacija?! Ili je islamska civilizacija zaboravila svoju zadaću i izgubila ulogu zbog koje je nastala pa se povukla sa svog mesta kako bi se mogla ponovo vratiti na poziciju koja joj pripada?

O ovome ćemo diskutovati u sljedećem dijelu.

Civilizacija sredine: zadaci i uloga

Izučavajući historiju uočavamo da je svaka civilizacija u svom vremenu imala određenu ulogu koju je morala da obnaša u kontekstu globalnih i ljudskih okolnosti vremena u kojem je djelovala, nakon čega vodeću poziciju predaje drugoj civilizaciji. Postojale su civilizacije koje su prenaglašavale materijalizam. Njihov zadatak je bio ponuditi materijalistički obrazac odnosa prema životnim promjenama. Ovo se događalo u vremenu kada je čovječanstvo bilo zaokupljeno duhovnošću i odbijalo bilo koji oblik materijalizma kako u nauci tako i u ostalim segmentima života. Za razliku od ove situacije postojale su civilizacije koje su pretjerivale u duhovnim

aspektima i odbijale bilo koji oblik materijalizma s ciljem naglašavanja čistog duhovnog obrasca. Primjeri ovih civilizacija potvrđuju potrebu i značaj sveobuhvatnog koncepta odnosa prema ljudskom rodu. Nakon prezentacije suprotstavljenih koncepata civilizacijskog odnosa prema čovjeku ukazala se potreba za trećim modelom: civilizacijom sredine. Znači, civilizacija sredine jeste zadatak i njena funkcija a ne samo njen naziv.

Ako želimo upoznati razloge zbog kojih je islamska civilizacija civilizacija sredine trebamo se vratiti izvoru islama i temelju njegovog zakonodavstva i doktrine, kur'anskom tekstu. U suri El-Bekare se kaže: *I tako smo od vas stvorili pravednu (središnju) zajednicu da budete svjedoci protiv ostalih ljudi, i da Poslanik bude protiv vas svjedok.*⁴

Ovim se uvjeravamo da je "središnjost" zadatak civilizacije i da je njena osnovna funkcija svjedočenje protiv drugih naroda i civilizacija. Također, pojašnjava nam se zašto je bitno da posljednja civilizacija bude civilizacija sredine jer istinito svjedočenje zahtijeva, a ono je osnovna funkcija, da svjedok bude "sredina" te neće biti pristrasan nijednoj od suprotstavljenih strana, kako bi njeno svjedočenje bilo ispravno. Poznata je arapska izreka u kojoj se kaže da je najbolji put – put sredine, pa zbog toga kažemo da je islamska civilizacija najbolja... Aristotel je rekao: "Vrlina je sredina između krajnosti."

Ako je središnji put neophodan za iskrenost svjedočenja, shodno pravilu da je vadžib i ono bez čega se vadžib ne može upotpuniti, onda odustajanje od ove osobine znači poništenje iskrenog svjedočenja islamske civilizacije, što joj ograničava potencijal za ispunjenje obaveze koja joj je data. Bez obzira da li je ovo odustajanje bilo smišljeno ili ne, rezultati nedvosmisleno upućuju na ono što vidimo od nazadovanja i zapuštenosti u kojem se nalaze muslimanske države i muslimani koji su nosioci ove civilizacije. Međutim trenutno stanje muslimana ne možemo opisati kao dekadencu i urušavanje koje su proživjele mnoge prošle civilizacije, nego stanje povučenosti i mirovanja posljednje civilizacije. Nakon što se ponovo vrati svom zadatku vidjet ćemo je kako iznova dominira i predvodi druge civilizacije. Ona će se, sigurno, ponovo vratiti, kao civilizacija svjedok.

⁴ El-Bekare, 143.

Civilizacija sredine posjeduje svoja polazišta i temelje na kojima će se ponovo uzdignuti kao i prvi put. U sljedećem dijelu ćemo diskutovati o tim temeljima.

Polazišta i temelji civilizacije sredine

Postoje mnoga polazišta na čije temelje se civilizacija sredine svakako mora vratiti. Radi se o obaveznim temeljima a ne dobrovoljnim. Prvo je sloboda koja mora da zahvati muslimanska društva kako bi civilizacija povratila svoju ulogu sredine. Poslije toga dolazi pravda, znanje, sveobuhvatnost, uravnoteženost, snaga, moral i vrijednosti. Postoje još neki temelji koji se izvode iz ovih, pa ćemo se zadržati na ovim osnovnim.

1. Sloboda

Osnovna karakteristika čovjeka, koja je preduvjet za postizanje napretka i urbanizacije, jeste razum koji mu je podario Allah, dž.š. Korištenje potencijala razuma je najbolji put da čovjek živi uspješno i sretnim životom. Razum je, kako nam je poznato, osnova misli i razmišljanja te izbora, počevši od izbora između dobra i zla pa do izbora alternativa u različitim segmentima života. Ukoliko čovjek nema različite alternative kojē može izabrati onda aktivnost razuma prestaje i čovjek gubi svoju osnovnu karakteristiku koja ga razlikuje od ostalih stvorenja. Kako bi razum bio u stanju obavljati svoju osnovnu dužnost razmišljanja i biranja neophodno je da živi u slobodnom okruženju.

Sloboda koja proizlazi iz osnovnih društvenih vrijednosti i ideološkog izbora je najveća društvena vrijednost čija prisutnost je neophodna za postizanje civilizacijskog napretka u bilo kojem društvu. Islamska civilizacija, zato što izvire iz vjere islama, poziva u slobodu u svim segmentima života pa i u vjerovanju. Prisila ne postoji pa ni u vjeri. Život u slobodnoj sredini pomaže razvoju svijesti o pripadnosti zajednici i ulaganju truda u postizanju njenih ciljeva. Smanjenje slobode i život u neslobodnom okruženju proizvodi ekstremizam i generacije koje su slabe, što dovodi do slabljenja funkcije vraćanja uloge islamske civilizacije.

2. Sveobuhvatnost i uravnoteženost

Islamska civilizacija mora da povrati svoju sveobuhvatnost i uravnoteženost kako bi mogla da obavi svoju funkciju i ispuni zadatak sredine koji će joj omogućiti svjedočanstvo protiv ostalih civilizacija. Neophodna sveobuhvatnost podrazumijeva da civilizacija sredine obuhvata sve aspekte: materijalne i duhovne, naučne i stručne. Kako se interesuje za pojedinca tako se treba interesovati za cijelo društvo. Kako se interesuje za aktuelno stanje tako se interesuje i za poboljšanje. Ovo je sveobuhvatnost u koju poziva islamska civilizacija. Također, to je sveobuhvatnost koja će ostvariti povratak civilizacije sredine. Sama sveobuhvatnost nije dovoljna nego je uz nju neophodna i uravnoteženost. Uravnoteženost je, također, uvjet za postizanje svjedočenja... Uzvišeni kaže: *I pravo mjerite i na tereziji ne zakidajte.*⁵

Uravnoteženost podrazumijeva zabranu pretjerivanja. Uravnoteženost je suprotna svim oblicima ekstremizma. Također, uravnoteženost je potrebna i u ibadetu. Zato kažemo da je uravnotežena sveobuhvatnost polazište i vrlo bitan temelj civilizacije sredine.

3. Znanje i rad

Abdurrahman el-Kevakibi u svojoj poznatoj knjizi *Priroda tiranije* opisuje znanje riječima: "Znanje je baklja Allahovog svjetla. Allah je stvorio svjetlost da bi osvjetljavala i otkrivala, izvorom topote i snage. Znanje je učinio kao svjetlost koja osvjetjava dobro a sramoti зло, u duši rađa toplinu a u glavi dostojanstvo. Znanje je svjetlo a neznanje tama. U prirodi svjetla je da raspršuje tamu. Onaj ko dobro promisli o stanju svakog nadređenog i podređenog shvatit će da nadređena vlast jača i slab sa jačanjem ili slabljenjem znanja podređenog." Ova definicija znanja i pojašnjenje njegovog značaja najbolje pojašnjava zašto civilizacija sredine insistira kod svojih sljedbenika na konstantnom jačanju znanja kako bi ono bilo osnovni temelj svim njenim polazištim. Da bi se potpuno iskoristila i proširila blagodat znanja, neophodno je da ga slijedi djelo.

⁵ Er-Rahman, 9.

Djelovanje u kontekstu civilizacije sredine podrazumijeva ispravno djelovanje od kojeg će direktnu korist imati ummet, ali i cijelo čovječanstvo. Nije samo šerijatsko znanje korisno znanje. Tu se dodaju različita znanja koja olakšavaju ljudima život i ispunjenje njihovog životnog zadatka. Bez znanja, ljubavi prema radu i ulaganju truda civilizacija sredine neće uspjeti u svom zadatku i funkciji, niti će biti svjedokom protiv drugih civilizacija. Stvarno i iskreno svjedočenje mora da počiva na znanju i spoznaji kako niko ne bi mogao da ga prevari ili obmane.

4. Snaga i pravda

Četvrta osnovna značajka civilizacije sredine je da bude snažna kako bi bila u stanju sama sebe zaštititi materijalno i kulturološki. Također, u njoj obavezi je da sakupi što je moguće veću snagu, ne zbog pokretanja ratova protiv drugih, nego da od sebe odbije sve nasrtaje. Države koje posjeduju nuklearno naoružanje, naprimjer, sebe štite od bilo kakvog nuklearnog napada. Materijalna snaga ne podrazumijeva samo oružje, nego i ekonomiju. Civilizacija sredine treba da bude civilizacija razumijevanja i praštanja, ali to razumijevanje treba da počiva na snazi. Onaj koji je slab ne prašta niti razumijeva, nego on biva nadvladan. Također, civilizaciju sredine treba da krasи pravednost koja je u uskoj vezi sa njenom snagom. Društvo snage koje nije pravedno postaje društvo džungle. Svjedok koji nije pravedan se odbija i njegovo svjedočenje ne prihvata, kao što postoji arapska izreka: "Država nasilja je jedan sat a država pravde do Sudnjeg dana." Civilizacija sredine je posljednja civilizacija koja treba da traje do Sudnjega dana. Sigurni smo da snaga koju uočavamo kod savremene zapadne civilizacije jeste snaga bez pravednosti. Pravda nije potrebna samo među pojedincima unutar jednog društva, ukoliko postoji, nego je pravda neophodna u svakom postupku u svim situacijama. Ono što uočavamo kod zapadne civilizacije u pogledu duplih standarda je čisto nasilje koje se smatra slabom tačkom te civilizacije. Civilizacija sredine ne želi da ona bude jaka a ostale civilizacije slabe, ili da bude bogata i svoju snagu koristi kako bi ovladala svijetom. Civilizacija sredine cilja na osiguranje dobrobiti cijelom čovječanstvu.

5. Moral i principi

Moral i principi su jedno od vrlo značajnih polazišta, bez kojih nije moguće uspostaviti civilizaciju sredine, jer se upravo u njemu nalazi garancija njenog opstanka. Neophodni moralni principi nisu utopističke norme koje od čovjeka treba da naprave meleka koji nikada ne griješi, niti su to pretjerivanja u realnostima koja od čovjeka prave životinju i opravdava ponašanja koja ne priliče čovjeku. Civilizacija sredine prilazi čovjeku u različitim segmentima, razumu, tijeli i duši i u njemu razvija ljubav prema osnovnim vrlinama i potiče na njih. Ko bi mogao poreći značaj iskrenosti, povjerenja, strpljenja, nevinosti, stida, hrabrosti i drugih elementarnih principa koje čovjeku priskrbljuju sreću u životu? Zdrav razum ne prihvata laž, licemjerstvo, nemoral, korupciju, izdaju i druge nepohvalne osobine. Ne smijemo zaboraviti kako je Poslanik, s.a.v.s., uzdižući ulogu morala i principa, sažeо ciljeve objave u nekoliko riječi: "Uistinu sam poslan da usavršim lijepo ponašanje."⁶

Ovo su osnovna polazišta civilizacije sredine i na njenim sljedbenicima je obaveza da ožive ta polazišta kako bi pomogli civilizaciji da zauzme mjesto koje joj pripada. Spomenuli smo da se civilizacije međusobno sukobljavaju materijalno, idejno i kulturno. Međutim da li civilizacija sredine učestvuje u tim sukobima radi zauzimanja što većeg dijela svijeta? Ako želi da priskrbi dobro, ne samo svom društvu nego cijelom čovječanstvu, zašto onda učestvuje u sukobu? O ovim pitanjima ćemo diskutovati u narednim redovima o oblicima saradnje civilizacije sredine sa ostalim civilizacijama. Da li je taj odnos sukobljavanje ili potpomaganje?

Potpomaganje u zamjenu za sukobljavanje

Sukobljavanje koje trenutno primjećujemo i koje promiču pojedini zapadni mislioci u osnovi nastaje iz ekonomskih problema i međusobnom nadmetanju za različite resurse. Civilizacija sredine potvrđuje da je naša uloga, kako bi osigurali naše potrebe i našu nafaku, da tragamo za nafakom i ulažemo napor na njenom pronalasku i eksploraciji.

⁶ Bilježi ga El-Bezzar, *Medžme'u-z-zeva'id*, 9/15. Također, Buharija, *El-Edebu-l-mufred* (273), te Malik, *El-Mekasidu-l-hasene*, 1/180.

Potpuno je pogrešno da se oko nečega što je dostupno i vidljivo međusobno sukobljavamo zbog našeg uvjerenja – koje je pogrešno – da je to što je vidljivo samo resurs koji je stvoren da zadovolji naše potrebe. Istina je da je Allah, dž.š., stvorio potrebe svih ljudi koje se trebaju zadovoljavati resursima koje je On stvorio kada je i njih stvorio. Na njima je samo da ulazu trud u otkrivanju tih resursa i njihovoj eksploraciji. Potraga za resursima ne uvjetuje sukob koji bi doveo do toga da se napor razjedine. Zajedničko istraživanje i eksploracija resursa nas vodi ka nečemu što je suprotno sukobu, a to je međusobna saradnja i potpomaganje.

Također, neophodno je promisliti na koji način da se odnosimo prema resursima i našim potrebama kada dođe do otkrića resursa i ovlađavanja njima. Da li su nam resursi potrebni za zadovoljavanje naših stvarnih potreba ili za jednostrano korištenje iz pohlepe u stjecanju bogatstva?! U većini slučajeva uočavamo da sukobi koji se vode oko prirodnih resursa nisu nastali kao rezultat nezadovoljenih potreba stanovništva pojedinih država, nego kao rezultat nezasite potrebe za bogaćenjem preko normalne granice. Prisutan je ogroman strah od nedostatka resursa u budućnosti, što bi se moglo izrazito odraziti na blagostanje naroda, kao što smo to već spomenuli.

Mnogobrojni su primjeri u svijetu nakaradnog razumijevanja suštine iskorištanja prirodnih resursa. Svi zaboravljaju da ljudi neće potrošiti više nego što su njihove stvarne potrebe, zbog čega je potrebno naglasiti koncept koji zagovara da međunarodna saradnja u potrazi za resursima, neophodnim za zadovoljavanje potreba, treba da vodi ka pozitivnim rezultatima. Svaki pojedinac ili narod bi bio u mogućnosti da posjeduje neophodne resurse bez sukoba. Zato će se zalagati za postizanje blagostanja kako bi čovječanstvo posjedovalo bolje uvjete života. Ovo je vrlo bitan kontekst u kojem civilizacija sredine ima zadatku da propagira ovu ideju među drugim civilizacijama i narodima.

Kako bi se realizovala međunarodna saradnja, koju propagiramo, neophodno je da se ispune tri uvjeta:

1. Da postoji potpuna uvjerenost kod saradnika koji združeno tragači za resursima da isti postoje, pa i kada se jasno ne vide, te da je njihova uloga da pronađu resurse i da ih iskoriste. Ova uvje-

renost je iznimno važna jer se njome jača nada i suprotstavlja neizvjesnosti i osjećaju neuspjeha.

2. Da postoji međusobno povjerenje između saradnika te da svaka od strana ulaže maksimalan napor za pronalazak traženih resursa neophodnih za zadovoljavanje osnovnih potreba.
3. Prisutnost osjećaja ravnopravnosti između saradnika i da nijedna od strana ne uvjetuje privilegovani status za sebe, kako bi se uspostavila naklonost među saradnicima. To će potaći djelovanje i ubrzati postizanje željenih rezultata ove saradnje.

Drugi model saradnje kojem poziva civilizacija sredine jeste saradnja civilizacija. Umjesto sukoba civilizacija koji inicira tenzije između različitih država, naroda i različitih religija, model saradnje civilizacija počiva na razmjeni znanja i civilizacijskih ideja između različitih civilizacija, kako bi usrećio čovječanstvo. Čovječanstvo je u velikoj potrebi za međucivilizacijskom saradnjom koja će rezultirati da se jedni drugim okoristimo u osnovnim segmentima civilizacije poput morala i principa različite organizacije života. Bitno je da se potvrди ovakvo razumijevanje odnosa među civilizacijama te da sukobi, zasigurno, neće rezultirati nijednim pozitivnim ishodom.

Također, značajno je da se pravilno razumije ideja saradnje umjesto sukoba koja podrazumijeva postizanje dobrobiti za cijelo čovječanstvo a ne samo koristi, kako to pojedinci razumiju. Izraz "dobrobit" je čišći i općenitiji izraz koji podrazumijeva ljubav prema drugome, dok izraz "korist" ima ograničeno značenje i upućuje na ličnu korist.

Dobrobit je slogan nas muslimana. Mnogo je hadisa Poslanika, s.a.v.s., i kur'anskih ajeta koji upućuju na ovo značenje. U jednom hadisu Muhammed, s.a.v.s., pojašnjava nam da vjera pojedinca neće biti upotpunjena sve dok on ne bude drugom želio dobro kao što ga želi sebi.⁷ Zato je vrlo bitno da naš dijalog sa drugima prezentira naše razumijevanje uloge života, svemira, čovjeka u zakonima stvaranja. Također, ne trebamo se suprotstavljati razumijevanju koje prezentiraju drugi utemeljenom na njihovoj filozofiji, ideologiji ili vjerskom uvjerenju.

⁷ "Nećete biti pravi vjernici dok ne budete željeli drugom ono što želite sebi", bilježi ga Buha-rija, hadis br. 13, i Muslim, hadis broj 45.

Zaključak

Ono što proživljavamo danas od sukoba, ratova i razaranja, što je otvorena prijetnja čovječanstvu, potvrđuje veliku potrebu za buđenjem iz sna civilizacije sredine i njenim aktiviranjem, kako bi svijetu ponudila model kojeg treba slijediti u svom životu. Međutim da bi se aktivirala civilizacija sredine potrebno je uspostavljanje određenih polazišta kao što su: sloboda, pravda, moral i drugi. Ova polazišta, ili osnovni principi, neophodni su kako bi ona izvršila svoj zadatak i upotpunila svoju funkciju. Nedostatak ovih principa usporava i ograničava povratak civilizacije sredine na mjesto koje joj pripada među ostalim civilizacijama. Njena osnovna uloga, svjedoka protiv drugih naroda i cijelog svijeta, ostaje u suspenziji do njenog povratka u prvobitno stanje.

Zato je na sljedbenicima civilizacije sredine i svim onima koji žele njen povratak da naporno rade na konsolidaciji njenih osnovnih polazišta kako bi se omogućio preporod islamske civilizacije u našem vremenu. Ovo podrazumijeva, prije svega, širenje kulture slobode koja treba da zahvati sljedbenike ove vječne civilizacije. Spomenuli smo da je sloboda osnovni preduvjet za ostala polazišta i glavni temelj za angažiranje razuma, koji čovjeka razlikuje od ostalih stvorenja i omogućava mu da izgradi Zemlju i utemelji civilizaciju i napredak. Nakon toga dolazi interes za znanjem i poticanje na njega. Znanje koje podrazumijeva djelovanje i ulaganje truda te podrška ambicioznim učenjacima u različitim oblastima nauke. Uravnotežena sveobuhvatnost je potrebna u viziji ove civilizacije u njenom odnosu prema promjenama i različitim situacijama.

Posljednja civilizacija zahtijeva snagu koja će joj dati sigurnost, ali snagu koja uspostavlja pravdu i poziva pravdi. Bez pravednosti ona će, kako kod svojih sljedbenika tako i kod drugih naroda, postati nečovječna, koja ne štiti slabe nego potencira nepravdu. Moralni principi pomažu u opstanku naroda. Bez njih će civilizacija biti uništena bez obzira koliko bila napredna. Civilizacija sredine je civilizacija dobrobiti ne samo za svoje sljedbenike nego za cijelo čovječanstvo, jer je ona jedina civilizacija koja je nastala na posljednjoj vjeri čije temelje uspjeha je uspostavio Muhammed, s.a.v.s.

(Preveo: Muharem ADILOVIĆ)